

1.

Πρέπει να μάθεις να ζεις στο τρίτο πρόσωπο.

Ένα παιδί κάνει την εμφάνισή του

Το παρελθόν δεν είναι νεκρό· δεν είναι καν περασμένο. Το βγάζουμε από πάνω μας και κάνουμε σαν να μας ήταν ξένο. Παλιότεροι άνθρωποι θυμόντουσαν πιο εύκολα: Αυτό είναι ίσως μια υπόθεση, το πολύ-πολύ ένας ισχυρισμός, κι αυτός ο μισός μόνο σωστός. Μια καινούρια σου προσπάθεια να περιχαρακωθείς. Αργά, μετά από μήνες ολόκληρους διαμορφώθηκε το δίλημμα: Ή μένεις άφωνη ή θα ζήσεις στο τρίτο πρόσωπο, είναι φανερό πως πρέπει να διαλέξεις ένα από τα δύο. Το ένα μοιάζει αδύνατο, το άλλο απειλητικό. Κι όπως συνήθως, στο τέλος θα προκύψει αυτό που, απ' όσα κάνεις, σου είναι το λιγότερο ανυπόφορο. Ορίστε λοιπόν που αρχίζεις σήμερα, τη συνεφιασμένη αυτή 3η Νοεμβρίου 1972, όπου, σπρώχνοντας στην άκρη πακέτα προχειρογραμμένων χαρτιών και βάζοντας στη γραφομηχανή μιαν άγραφη σελίδα, ξεκινάς άλλη μια φορά με το πρώτο κεφάλαιο. Όπως τόσο συχνά τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, που σου έμελλε να μάθεις ότι οι δυσκολίες δεν άρχισαν καν ακόμα. Κι αν κάποιος τολμούσε να σου τις ανακοινώσει, κατά πώς είναι η αλήθεια, θα τον παραμέριζες, όπως πάντα. Σαν να ήταν ποτέ δυνατό να σου κόψει το λόγο ένας ξένος, ένας που στέκεται απέξω.

Στην ανάκριση, στην οποία υποβάλλεις τον εαυτό σου, διακρίνεται ο πραγματικός λόγος της γλωσσικής σου διαταραχής: Ανάμεσα στο μονόλογο και την κλητική προσφώνηση συμβαίνει μια δραματική μετατόπιση των ήχων, μια μοιραία μεταλλαγή των γραμματικών σχέσεων. Εγώ, εσύ, αυτή, που στη σκέψη μέσα επικα-

λύπτονται, στην αρθρωμένη φράση πρέπει να διαχωριστούν. Ο ενθουσιασμός, τον οποίο φαίνεται να επιδιώκει η γλώσσα, μαραίνεται κάτω από την παγιωμένη τεχνική των φωνητικών χορδών. Μια γλωσσική αηδία. Απέναντι σ' αυτό, η αδάμαστη τάση της επανάληψης, όπως στους θιβητιανούς μύλους των προσευχών, που σε συμβουλεύει: «Γράψε στο ίδιο γραμματικό πρόσωπο».

Να δίνεις πληροφορίες ενδιαμέσως, να αποφεύγεις τους ισχυρισμούς, να τοποθετείς την αντίληψη στη θέση των όρκων, όλα αυτά μια διαδικασία να αποδώσεις στο ρήγμα που περνάει μέσα από το χρόνο τη σημασία που του αξίζει.

Στην ανάμνηση εισβάλλει το παρόν και η σημερινή μέρα είναι κιόλας η τελευταία του παρελθόντος. Έτσι θα αποξενωνόμασταν αδιάκοπα από τον εαυτό μας, χωρίς την ανάμνηση αυτού που κάναμε, αυτού που μας συνέβη. Χωρίς την ανάμνηση του εαυτού μας. Και χωρίς τη φωνή που αναλαμβάνει να μιλήσει για τη μνήμη.

Τότε, το καλοκαίρι του 1971, έγινε η πρόταση να πάτε επιτέλους στην πόλη Λ., που σήμερα λέγεται Γκ., κι εσύ έδωσες τη συγκατάθεσή σου. Αν κι επαναλάμβανες ότι δεν ήταν απαραίτητο. Αλλά ας γινόταν το θέλημά τους. Ο τουρισμός στις χαμένες πατρίδες ανθούσε. Αυτοί που γυρνούσαν, παίνευαν τη φιλική υποδοχή των τωρινών κατοίκων της πόλης, χαρακτήριζαν τις οδικές συνθήκες, το φαγητό και τον ύπνο «καλά», «ανεκτά», «εντάξει», πράγματα που άκουγες ασυγκίνητη. Όσο αφορά την τοπογραφία, είπες, για να δείξεις την επίφαση κάποιου ενδιαφέροντος, ότι μπορείς να εμπιστευτείς στη μνήμη σου: Σπίτια, δρόμοι, εκκλησίες, πάρκα, πλατείες, όλη η κατασκευή αυτής της κάθε άλλο παρά αξιόλογης πόλης, βρισκόταν ολόκληρη και για πάντα αποθησαυρισμένη στη μνήμη σου. Δε χρειάζοσουν μια επίσκεψη. Παρ' όλα αυτά, είπε ο Χ. Τότε άρχισες να ετοιμάξεις το ταξίδι ευσυνείδητα. Τα ταξίδια χωρίς βίβα δεν είχαν αρχίσει ακόμα, αλλά οι διατάξεις εφαρμόζονταν τότε κιόλας τόσο χαλαρά, που η δήλωση «επίσκεψη της πόλης» —παρόλο που δε λείπει τίποτα— γραμμένη στη στήλη «αιτιολόγηση» του τριπλού εντύπου, περνούσε χωρίς καμιά καθυστέρηση. Πιο αληθινές αιτίες, όπως «ταξίδι εργασίας» ή «εξετάσεις μνήμης», θα δημιουργούσαν προβλή-

ματα. (Επίσκεψη της λεγόμενης πατρίδας!) Είχατε τη γνώμη, σε αντίθεση προς τους υπαλλήλους της αστυνομίας, ότι οι καινούριες φωτογραφίες για τα διαβατήρια δε σας έμοιαζαν, γιατί ξεπερνούσαν κατά ένα αποφασιστικό βήμα ηλικίας την εικόνα που είχατε για τον εαυτό σας. Η Λένκα ήταν, κατά τη γνώμη σας, καλή. Η ίδια όμως στραβοκοίταξε για να μην αναγκαστεί να πει τίποτα για τη φωτογραφία της.

Όσο οι αιτήσεις για την άδεια εξόδου από τη χώρα και στην Τράπεζα Εμπορίου και Βιομηχανίας για συνάλλαγμα βρίσκονταν σε επεξεργασία, ο αδελφός σου ο Λουτς έκλεισε καλού-κακού τηλεγραφικά δύο δωμάτια στην πόλη, που στα έντυπά σου εμφανιζόταν σε δυο γλώσσες με διαφορετικά ονόματα, αφού εκεί, στον τόπο της καταγωγής σας, δε γνωρίζετε ούτε μιαν ανθρώπινη ψυχή που θα μπορούσε να σας φιλοξενήσει. Εσείς καταφέρατε να πάρετε εμπρόθεσμα όλα τα έγγραφα τα συνημμένα στις ταυτότητες και τα τριακόσια πολωνικά ζλότι, προδόθηκες όμως την παραμονή της σχεδιασμένης αναχώρησης, όταν πήρε τηλέφωνο ο Λουτς και είπε πως αυτός δεν πρόλαβε να πάρει τα δικά του χαρτιά: Εκείνη τη στιγμή δε σε πείραξε καθόλου να ταξιδέψεις μια ολόκληρη βδομάδα αργότερα.

Ήταν λοιπόν Σάββατο, 10 Ιουλίου 1971, η πιο ζεστή μέρα αυτού του μήνα, που με τη σειρά του ήταν ο πιο ζεστός μήνας του χρόνου. Η Λένκα, μόλις δεκαπεντάχρονη και ήδη συνηθισμένη σε ταξίδια εξωτερικού, δήλωσε στις ερωτήσεις μας, ναι, ήταν περιέργη, μα βέβαια την ενδιέφερε. Ο Χ., αγουροξυπνημένος όπως κι εσύ η ίδια, κάθισε στο τιμόνι. Στο ραντεβού, κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό του Σένεφελντ στεκόταν ο αδελφός σου. Κάθισε δίπλα στον Χ. κι εσύ από πίσω του με το κεφάλι της Λένκας στην αγκαλιά σου, που κατά την παιδική της συνήθεια κοιμήθηκε μέχρι τα σύνορα. Παλιότερα σχέδια γραφής άρχιζαν αλλιώς: Με τη φυγή —όταν το παιδί ήταν σχεδόν δεκάξι χρονών— ή με την προσπάθεια να περιγράψεις τη διεργασία της μνήμης σαν καρκινοβασία, σαν κοπιαστική κίνηση προς το παρελθόν, σαν πτώση σ' ένα κενό χρόνου, όπου το παιδί γεμάτο αθωότητα κάθεται σ' ένα πέτρινο σκαλοπάτι και για πρώτη φορά στη ζωή του, μιλώντας στον εαυτό του, λέει ΕΓΩ. Ναι,

τις περισσότερες φορές άρχιζες έτσι, περιγράφοντας αυτή τη στιγμή, από την οποία —καθώς πείστηκες ρωτώντας— έχουμε τόσο σπάνια μιαν ανάμνηση. Εσύ όμως είχες να προσφέρεις μια πρωτότυπη, έστω ξεφτισμένη, ανάμνηση, αφού αποκλείεται κάποιος τρίτος να παρατήρησε το παιδί κι αργότερα να διηγήθηκε πως καθόταν μπροστά στην πόρτα του πατρικού καταστήματος και μέσα στο νου του επαναλάμβανε την κανούρια λέξη ΕΓΩ, ΕΓΩ, ΕΓΩ, ΕΓΩ, κάθε φορά μ' έναν ηδονικό τρόπο, για τον οποίο δεν του επιτρεπόταν να μιλήσει σε κανέναν. Γι' αυτό ήταν απ' την αρχή σίγουρο. Όχι, στην πραγματικότητα, κανένας ξένος μάρτυρας των πρώιμων αναμνήσεών μας, που τις νομίζουμε αληθινές, δεν την διαφύλαξε. Η σκηνή είναι νόμιμη: Το πέτρινο σκαλοπάτι (είναι αληθινό, θα το ξαναβρείς ύστερα από τριάντα έξι χρόνια, χαμηλότερα απ' ό,τι περίμενες· αλλά ποιος δεν ξέρει σήμερα πως οι τόποι της παιδικής ηλικίας συνηθίζουν να συρρικνώνονται;). Το ακανόνιστο πλίνθινο οδόστρωμα που οδηγεί στο μαγαζί του πατέρα, μονοπάτι στην απάτητη άμμο της Πλατείας Ήλιου. Το απογευματινό λυκόφως που πέφτει από τα δεξιά στο δρόμο και αντανακλάται στις κίτρινες προσόψεις των σπιτιών της οδού Πλέσερ. Η κούκλα Λιζελότε με τα άκαμπτα χέρια, τις ξανθές πλεξούδες και το αιώνιο κόκκινο μεταξωτό φουστάνι με τα βολάν. Ύστερα από τόσα χρόνια η μυρωδιά των μαλλιών αυτής της κούκλας, που ξεχώριζε καθαρά και δυσάρεστα από τη μυρωδιά των κοντών, σκουροκάστανων μαλλιών της παλιότερης κούκλας της Σαρλότας, που πέρασε από τη μάνα στο παιδί, που είχε το όνομα της μάνας και που αγαπήθηκε περισσότερο από όλες τις κούκλες. Το παιδί όμως το ίδιο, που έπρεπε να κάνει τώρα την εμφάνισή του; Καμιά εικόνα. Εδώ θα άρχιζε η απάτη. Η μνήμη θροιάστηκε μέσα στο παιδί και το ξεπέρασε. Θα έπρεπε να το κόψεις από κάποια φωτογραφία και να το κολλήσεις στην εικόνα της μνήμης σου, που έτσι θα νοθεύοταν. Σίγουρα δεν έχεις την πρόθεση να κάνεις κολάζ.

Στα παρασκήνια, πριν την πρώτη φράση ακόμα, θα ήταν όλα αποφασισμένα. Το παιδί θα ακολουθούσε τις οδηγίες της σκηνοθεσίας, το συνήθισαν να υπακούει. Αν και οι πρώτες προσπάθειες θα αποτύγχαναν, όσες φορές κι αν το χρειάζόσουν, θα ξανακαθόταν με

την κούκλα στην αγχαλιά στο πέτρινο σκαλοπάτι· όπως συμφωνήσατε, θα σκεφτόταν σε προετοιμασμένο εσωτερικό μονόλογο, πως ευτυχώς ήρθε στον κόσμο ως γνήσια θυγατέρα των γονιών του, του εμπόρου Μπρούνο Γιόρνταν και της γυναίκας του Σαρλότας, και όχι ως κόρη του τρομαχτικού εμπόρου Ράμπο από την Αλέα Βέπριτς. (Ο έμπορος Ράμπο που κατέβαζε την τιμή της ζάχαρης από τριάντα οχτώ λεπτά το μισό κιλό κατά μισό ή και ένα ολόκληρο λεπτό, για να χτυπήσει τον ανταγωνιστή Γιόρνταν στην Πλατεία Ήλιου. Το παιδί δεν ξέρει πώς γεννήθηκε αυτός ο φόβος για τον έμπορο Ράμπο.) Τώρα, απ' το παράθυρο του σαλονιού, θα έπρεπε να το φωνάξει η μαμά για το βραδινό, και να ακουστεί για πρώτη φορά το όνομά του, αυτό που θα ισχύει εδώ, Νέλη! (Έτσι θα είχε ολοκληρωθεί παρεμπιπτόντως και η βάφτιση, χωρίς καμιά μνεία του μακρόχρονου κόπου αναζήτησης ενός ταιριαστού ονόματος.)

Η Νέλη πρέπει να πάει τώρα μέσα, λίγο πιο αργά από συνήθως, γιατί ένα παιδί που για πρώτη φορά στη ζωή του ένωσε αυτήν την ανατριχίλα λέγοντας ΕΓΩ, δεν έλκεται πια από τη φωνή της μάνας, σαν να το τραβούσε γερό σκοινί. Τώρα περνάει από τη γωνιακή βιτρίνα του πατρικού μαγαζιού, που είναι ίσως στολισμένη με πακετάκια του κριθαρένιου καφέ της φίρμας Κατράινερ και λουκανικάκια Κνορ και που σήμερα (αυτό το ξέρεις από κείνη την Κυριακή του Ιουλίου '71) έχει διευρυνθεί σε είσοδο γκαράζ, στην οποία ένας άντρας με πράσινο πουκάμισο και ανασκουμπωμένα μανίκια έπλενε το αυτοκίνητό του στις δέκα η ώρα το πρωί, όταν φτάσατε. Συμπεράνατε πως όλοι οι άνθρωποι που μένουν τώρα στην Πλατεία Ήλιου και στα γύρω νεόχτιστα ψωνίζουν στο κατάστημα του Συνεταιρισμού, κάτω, στην Αλέα Βέπριτς στον πρώην έμπορο Ράμπο. (Το Βέπριτς λέγεται σήμερα Βεπρίτσε, όπως πιθανότατα λεγόταν ακόμα παλιότερα, αφού και στο σχολείο ακόμα ομολογούσαν πως καταλήξεις ονομάτων σε -ιτς και -οβ προέρχονταν από σλαβικές εγκαταστάσεις.) Το παιδί, η Νέλη, κάνει στροφή στη γωνία, ανεβαίνει τα τρία σκαλοπάτια, και εξαφανίζεται πίσω από την πόρτα του σπιτιού στην Πλατεία Ήλιου 5.

Ορίστε λοιπόν που το ζωντάνεψες το παιδί. Κινείται, περπατάει, ξαπλώνεται, κάθεται, κοιμάται, τρώει, πίνει. Μπορεί να γελάει και

να κλαίει, να χτίζει πύργους από άμμο, ν' ακούει παραμύθια, να παίζει με κούκλες, να φοβάται, να είναι ευτυχισμένο, να λέει μαμά και μπαμπά, ν' αγαπάει και να μισεί, να προσεύχεται στον καλό Θεό. Κι όλα αυτά αληθοφανή μέσ' στην απατηλότητά τους. Μέχρι τη στιγμή που θα του ξέφευγε μια αταίριαστη έκφραση, η παρατήρηση ενός μικρομέγαλου ή ακόμα λιγότερο μια σκέψη, μια κίνηση και η απομίμηση, που παραλίγο θα είχες ολοκληρώσει, θα έβγαινε στη φόρα.

Επειδή σου πέφτει βαρύ να ομολογήσεις ότι το παιδί εκείνο —τρίχρονο, απροσάταυτο, μόνο— παραμένει για σένα απλησίαστο. Δε σε χωρίζουν μόνο σαράντα χρόνια απ' αυτό, δε σ' εμποδίζει μόνο η αναξιοπιστία της μνήμης σου που δουλεύει επιλεκτικά και διατάζει: Ξέχασε! Παραποίησε! Εσύ η ίδια εγκατέλειψες το παιδί εκείνο· εντάξει, νωρίτερα το εγκατέλειψαν οι άλλοι. Ύστερα όμως και η ενήλικη γυναίκα που εκκολάφτηκε απ' αυτό και κατάφερε σιγά-σιγά να του κάνει όλα τα κακά που συνηθίζουν να κάνουν οι ενήλικοι στα παιδιά: Το εγκατέλειψε, το έσπρωξε στην μπάντα, το ξέχασε, το απώθησε, το αρνήθηκε, το διαφοροποίησε, το νόθεψε, το παραχαίδησε και το παραμέλησε, ντράπηκε και περηφανεύτηκε γι' αυτό, με λάθος τρόπο το αγάπησε και με λάθος τρόπο το μίσησε.

Επίσης, καθώς ξέρεις, ο τουρισμός στη μισοξεχασμένη παιδική ηλικία ανθεί, είτε σ' αρέσει, είτε δε σ' αρέσει. Του παιδιού, το ίδιο του κάνει γιατί άρχισες αυτή την προσπάθεια ανεύρεσης και σωτηρίας του. Αυτό θα κάθεται εκεί ασυγκίνητο και θα παίζει με τις τρεις κούκλες του (η τρίτη, η Ίνγκεμποργκ, είναι μια κούκλα-μωρό από σελουλόιντ, χωρίς μαλλιά, ντυμένη με μια γαλάζια φανελένια φορμίτσα). Τα κύρια χαρακτηριστικά των διάφορων φάσεων της ζωής του σου είναι οικεία. Ένα παιδί τριών χρονών με κανονική εξέλιξη αποχωρίζεται το τρίτο πρόσωπο, με το οποίο είχε ταυτιστεί. Από πού έρχεται όμως αυτή η ώθηση που του χαρίζει το πρώτο συνειδητό ΕΓΩ; (Δεν μπορεί να τα συγκρατήσει κανείς όλα. Αλλά γιατί ακριβώς αυτό; Γιατί π.χ. όχι τη γέννηση του αδερφού λίγο αργότερα;) Γιατί είναι γι' αυτό το παιδί τρομάρα και θρίαμβος, ηδονή και φόβος τόσο στενά δεμένα μεταξύ τους, που καμιά δύναμη στον κόσμο, κανένα εργαστήριο χημείας και σίγουρα καμιά ψυχανάλυση

δε θα μπορέσουν ποτέ να τα χωρίσουν το ένα από το άλλο; Δεν ξέρεις. Αλλά μην πεις ότι ήταν περιττό που μελέτησες βδομάδες ολόκληρες στην κρατική βιβλιοθήκη τους σκονισμένους τόμους της εφημερίδας της πατρίδας σου, τόμοι που, προς μεγάλη έκπληξη της εξυπηρετικής βιβλιοθηκαρίου και δική σου, βρέθηκαν πραγματικά στην αποθήκη της βιβλιοθήκης. Ή πως ήταν περιττό να εισχωρήσεις στον «Οίκο του δασκάλου» σ' εκείνον τον αυστηρά φυλαγμένο χώρο, όπου είναι στοιβαγμένα ως το ταβάνι τα σχολικά βιβλία της εποχής σου, απομονωμένα σαν να ήταν δηλητήριο και δανειζόμενα μόνο με ειδική άδεια: Γερμανικά, Ιστορία, Βιολογία.

(Θυμάσαι τι είπε η Λένκα, αφού είδε στο βιβλίο της Βιολογίας της δέκατης τάξης εκείνες τις σελίδες, στις οποίες υπάρχουν φωτογραφίες ανθρώπων από «κατώτερες» φυλές – σημιτικές, ανατολικές; Δεν είπε τίποτα. Χωρίς μια λέξη σου επέστρεψε το βιβλίο που είχε πάρει κρυφά και δεν εξέφρασε καμιά επιθυμία να το ξαναπάρει. Σου φάνηκε πως εκείνη τη μέρα σ' έβλεπε διαφορετικά από άλλοτε.)

Μνήμης υποστήριξη: Οι κατάλογοι ονομάτων, τα σχεδιαγράμματα της πόλης, τα χαρτάκια με προφορικές και ιδιότυπες εκφράσεις από το οικογενειακό ιδίωμα —που άλλωστε δε χρησιμοποιήθηκαν ποτέ— με παροιμίες που χρησιμοποιούσαν η μητέρα και η γιαγιά, με αρχές τραγουδιών. Άρχισες να βλέπεις φωτογραφίες που ήταν πολύ σπάνιες, αφού το χοντρό καφετί άλμπουμ της οικογένειας το έκαψαν κατά πάσα πιθανότητα οι κατοπινοί κάτοικοι του σπιτιού της οδού Ζολντίνερ. Για να μη μιλήσουμε καθόλου για την πληθώρα των πληροφοριών σχετικά μ' εκείνη την εποχή, που μας πλημμυρίζει από βιβλία, την τηλεόραση, παλιές ταινίες, όταν αρχίσουμε να προσέχουμε. Σίγουρα όλα αυτά δεν ήταν μάταια. Όπως δεν είναι μάταιο να ακονίζουμε συγχρόνως το βλέμμα γι' αυτό που ονομάζουμε «παρόν». «Μαζικές βομβικές επιθέσεις της αεροπορίας των Η.Π.Α. εναντίον του Βόρειου Βιετνάμ.» Κι αυτή η είδηση θα μπορούσε να βυθιστεί στη λήθη.

Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι για τα προσωπικά μας πράγματα ή ψευδόμαστε ρομαντικά ή μιλάμε δισταχτικά και με βραχνή φωνή. Θα έχουμε βέβαια τους λόγους μας να μη θέλουμε να ξέρουμε τίποτα για τον εαυτό μας (ή ίσως όχι όλα – πράγμα που τελικά

είναι το ίδιο). Ακόμη κι αν η ελπίδα, να αθλώσει κανείς τον εαυτό του κι έτσι να κερδίσει κάποιο δικαίωμα χρήσης ενός υλικού που συνδέεται άλυτα με ζωντανά πρόσωπα, είναι μηδαμινή, αυτή η περιορισμένη ελπίδα θα ήταν, αν διατηρηθεί, που θα αντιστεκόταν στον πειρασμό της σιωπής και της αποσιώπησης.

Έτσι κι αλλιώς πρέπει να περιγραφούν ένα σωρό ουδέτερα πράγματα. Πάρε για παράδειγμα την Πλατεία Ήλιου, που το παλιό της όνομα το ξαναβρήκες όχι χωρίς συγκίνηση μεταφρασμένο στα πολωνικά πάνω στις καινούριες μπλε πινακίδες. (Ό,τι παρέμεινε σε χρήση, σου προξενούσε χαρά, ιδίως τα ονόματα, αφού πολλά πράγματα και ονόματα όπως οδός Αδόλφου Χίτλερ, Σχολείο Χέρμαν Γκέρινγκ και πλατεία Σλάγκετερ ήταν πια άχρηστα για τους κατοίκους της πόλης.) Βέβαια και άλλοτε ήταν άσχημη η πλατεία. Στο τέλος της πόλης, βλέπεις. Διώροφα συγκροτήματα σπιτιών του ΚΟΙ.ΣΥ.ΚΑ (μαγική λέξη, που η αποκρυπτογράφησή της απογοήτευσε τη Νέλη, Κοινοφελής Συνεταιρισμός Κατοικιών), που έχτισαν στην αρχή της δεκαετίας του τριάντα πάνω στην άσπρη άμμο των λιθώνων, οι οποίοι γεωλογικά αποτελούσαν τα βουνά του Βέπριτς ήδη από την εποχή των παγετώνων. Δουλειές του ανεμοσκορπίσματος —αυτή ήταν η έκφραση της μητέρας— αφού η αμμουδερή έρημος βρισκόταν σχεδόν διαρκώς σε κίνηση. Με κάθε κόκκο άμμου που φτάνει ανάμεσα στα δόντα σου, γεύσαι και τώρα την άμμο της Πλατείας Ήλιου. Η Νέλη την ανακάτευε συχνά μέσα στα γλυκά και την έτρωγε. Η άμμος καθαρίζει το στομάχι.

Εκείνο το αποπνιχτικό Σάββατο του 1971, ούτε ίχνος, ούτε η ελάχιστη σκονίτσα που να κουνιόταν. Ήρθατε, όπως και άλλοτε πάντα, από «κάτω», δηλαδή από τη λεωφόρο, όπου κάτω απ' τις δυναμωμένες φλαμουριές τελειώνει η γραμμή 1 του τραμ με τα παλιά κοκκινοκίτρινα βαγόνια ακόμα σε χρήση. Το αυτοκίνητο το αφήσατε στο δρόμο μπροστά στη νότια πλευρά των σπιτιών της οδού Πλέσερ που —όπως κι αν λέγονται σήμερα— σχηματίζοντας ένα τεράστιο τετράγωνο με πλευρά διακοσίων μέτρων περικλείουν μια μεγάλη εσωτερική αυλή, που σας παρουσίασε μέσα από την πύλη τη

συνηθισμένη της όψη, καθώς ανεβαίνατε την οδό Ήλιου: Γέροι καθόντουσαν στα παγκάκια και κοίταζαν παιδιά που έπαιζαν. Γύρω φασουλιές και κατιφέδες.

Όπως και άλλοτε —όταν σ' αυτά τα σπίτια, που ανενόχλητα γέρασαν κατά σαράντα χρόνια, έμεναν οι κακοπληρωτές πελάτες του Μπρούνο Γιόρνταν— ίσχυε ακόμα η απαγόρευση να περάσει κανείς μια απ' αυτές τις πύλες, να πατήσει το πόδι του σε μια απ' αυτές τις αυλές. Ότι κανένα παιδί από τον ΚΟΙ.ΣΥ.ΚΑ δεν πατούσε ατιμώρητα τις εγκαταστάσεις της οδού Πλέσερ, ήταν συμφωνημένο για την αιωνιότητα μ' έναν άγραφο νόμο, που κανένας δεν κατάλαβε ποτέ, και όλοι τον τηρούσαν. Ο αφορισμός είχε ανακληθεί, το μίσος ανάμεσα στις παιδοσυμμορίες είχε εξατμιστεί. Αλλά αντί για τα σφυρίγματα και τα πετροβολήματα των «Πλεσερικών» φύλαγαν τώρα τα βουβά βλέμματα των γέρων στα παγκάκια τις αυλές από ξένους. Η παλιά λαχτάρα να καθίσεις μια φορά σ' αυτούς του πάγκους, ζωντανή ακόμα μετά τόσα χρόνια, έμεινε όπως και τότε ανεκπλήρωτη, αν και οι λόγοι άλλαξαν σήμερα.

Περίεργο που ο Λουτς, ο τέσσερα χρόνια μικρότερος αδελφός σου, όχι μόνο κατάλαβε αυτόν το δισταγμό, αλλά έμοιαζε και να τον μοιράζεται, γιατί, αυτός ήταν που συγκράτησε τη Λένκα, όταν θέλησε απροκατάληπτα να διασχίσει την πύλη ακολουθώντας τη μουσική μπιτ, που ερχόταν από τις αυλές, γεμάτη από την επιθυμία για συνομήλικους. — Άσε, της είπε ο Λουτς. Μείνε εδώ καλύτερα. — Αλλά γιατί; — Έτσι είναι καλύτερα. Καθώς προχωρούσατε του θύμισες ότι άφησε την Πλατεία Ήλιου τεσσάρων χρονών κι αργότερα, αφού δεν υπήρχε δυνατότητα, δεν την ξαναεπισκέφτηκε. Ναι, είπε, χωρίς να προχωρήσει σε μια εξήγηση, από πού ήξερε ότι δεν επιτρέπεται να πατήσει κανείς τις αυλές εκείνες.

Όχι πως έλειψαν οι δυνατότητες. Η Νέλη θα μπορούσε να μπει σε κάθε έναν από κείνους τους δύσσομους διαδρόμους, να πατήσει σε οποιαδήποτε αυλή με φασουλιές, στο πλευρό του πατέρα της που, διαφορετικά από τη μητέρα, την καθοδηγούσε ευχαρίστως στις συνήθειες της πρακτικής ζωής, όταν Κυριακή πρωί πήγαινε με το χοντρό, μαύρο βιβλίο του των βερεσέδων να μαζέψει χρέη. Αλλά, από υπερ-

βολικό αίσθημα ντροπής που το είχε από τη μάνα της, καθώς νόμιζαν όλοι οι Γιόρνταν, η Νέλη αρνούσανται κατηγορηματικά να ακολουθήσει τον πατέρα της σ' αυτές τις επισκέψεις. Έτσι αντιστεκόταν επίμονα και στη σκέψη να μοιράσει συγχαρητήριες και συλλυπητήριες κάρτες ή λουλούδια στο Χρίσμα των Ευαγγελικών, σε βαφτίσεις, γάμους ή κηδείες στον κύκλο των πελατών τους.

Μνήμη. Με τη σημερινή έννοια, «διατήρηση των παλιότερων βιωμάτων και η ικανότητα προς αυτό». Λοιπόν όχι όργανο, αλλά μια διεργασία και η προϋπόθεση της εκτέλεσής της, σε μια λέξη. Η αγύμναστη μνήμη χάνεται, δεν υπάρχει, διαλύεται· μια απειλητική σκέψη. Λοιπόν πρέπει να ασκηθεί η ικανότητα της διατήρησης, της ενθύμησης. Μπροστά στα μάτια της ψυχής σου εμφανίζονται χέρια φαντασμάτων που χειρονομούν στα τυφλά μέσα σε θολή ομίχλη. Δεν κατέχεις τη μέθοδο να φτάσεις στο βάθος διαπερνώντας συστηματικά όλα τα στρώματα. Ξοδεύεις ενέργεια χωρίς άλλη επιτυχία από το να κουράζεσαι και να ξανακοιμάσαι πρωί-πρωί.

Τότε έρχεται η μάνα, αν και πεθαμένη, και κάθεται κοντά σας στο μεγάλο δωμάτιο, μια σκηνή που την ευχόσουν μυστικά. Μαζεμένη είναι ολόκληρη η οικογένεια. Ζωντανοί και νεκροί. Είσαι η μόνη που μπορεί να ξεχωρίσει τους μεν από τους δε, αλλά είσαι αναγκασμένη να πας στην κουζίνα, να πλύνεις τα πιάτα. Ο ήλιος λάμπει, όμως εσύ είσαι θλιμμένη και κλείνεις την πόρτα, για να μην μπορεί να μπει κανένας να σε βοηθήσει. Ξαφνικά μια μεγάλη τρομάρα, ως τις ρίζες των μαλλιών: Στο μεγάλο δωμάτιο, πάνω στο τραπέζι το χειρόγραφο, και στην πρώτη του σελίδα βρίσκεται με μεγάλα γράμματα γραμμένη μόνο η λέξη «μάννα». Θα τη διαβάσει, θαμαντέψει το σχέδιό σου και θα πληγωθεί...

(Ν' αρχίσεις έτσι, συμβούλεψε ο Χ. Εσύ αρνήθηκες. Ας πλήρωνε τα σπασμένα όποιος ήθελε. Ήταν Ιανουάριος του 1971. Πήγες σ' όλες τις συνεδριάσεις, στα συμβούλια, στα προεδρεία όλων των συλλόγων που αισθάνονται υποχρεωμένοι να παρουσιάσουν έντονη δραστηριότητα στην αρχή κάθε χρόνου. Η σκόνη μαζεύτηκε πάνω στα χαρτιά σου, άρχισες να μέμφεσαι τον εαυτό σου, που πάλι μόνο εσύ μπορούσες να δικαιολογήσεις: Ανειλημμένες υποχρεώσεις.)